

А.А. Нукушева*, Д.К. Рустембекова

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан
(E-mail: akuka007@mail.ru, Scopus Author ID 57193229324,
dinara_226@mail.ru, Scopus Author ID 56027909500)

Шет тілінен енгізілген заңдық терминологияларды азаматтық заңнамада қолдану туралы

Азаматтық заңнамада шет тілінен енгізілген заңдық терминологияларды қолдану бүгінгі күні заң ғылымында өзекті мәселеге айналды. Зерттеу мақсаты — Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында шығу тегі бойынша шет тілдік заңдық терминологиясын пайдалануға байланысты мәселелерді зерттеу және кірме сөзден алынған заң терминологиясын қолданудың сапасын арттыруға бағытталған ұсынымдарды әзірлеу болып табылады. Зерттеу барысында танымның жалпы ғылыми диалектикалық әдісі, сонымен қатар жалпы, арнайы және жеке зерттеу әдістері: ресми-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, тарихи-салыстырмалы, жүйелік, нормативтік, логикалық-құқықтық және сараптамалық бағалау әдісі қолданылды. Мақалада азаматтық заңнамадағы «шет тілдік термин» және «шет тілдік терминология» ұғымдары тұжырымдалды. Жұмыста азаматтық заңнамада шет тілінен енгізілген заңдық терминологиясын қолданудың жағымды және жағымсыз жақтарына талдау жүргізілді. Талдау шет тілдік заңдық терминологиясын кірме сөзден алу ережелері заңнамалық деңгейде реттелмегенін көрсетті. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңында шет тілдік заңдық терминологиясын пайдалануды реттейтін норманы бекіту ұсынылады. Келесі бір ұсыныс — кітап нұсқасында мемлекеттік және орыс тілдерінде басылып шығарылған, сондай-ақ ұлттық «Termincom.kz» сайтында орналастырылған, сөздікті әркімге қолжетімді жасау, оған мемлекеттік мәртебе беру туралы. Онда отандық нормативтік массивтің барлық ұғымдық аппараты, оның ішінде азаматтық құқық терминологиясы қамтылып, арнайы нормативтік актіде оны қалыптастыру тәртібі түсіндірілуі тиіс.

Кілт сөздер: шет тілінен енгізілген заңдық терминология, кірме сөзден алынған шет тілдік терминдер, шет тілдік кірме сөздер, шығу тегі бойынша шет тілдік заңдық терминология, азаматтық құқықтағы шет тілдік терминология.

Kіpіcne

Жаһандану дәуірінде әлемнің құқықтық жүйелерінің өзара әсерінің нәтижесінде басқа тілдерден заң терминдерін алу процесі сөзсіз. Тұтастай алғанда, заң терминологиясын интернационалдандыру үрдісі барлық кезеңде де өзекті болды, дегенмен Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған және Қазақстан экономикасын әлемдік шаруашылыққа интеграциялау және қазіргі заманғы нарықтық заңнаманы қалыптастыру бойынша белсенді жұмыс жүргізілген кезден бастап ерекше көрініс бере бастады.

Тарихи тұрғыдан алғанда, қазіргі заң терминологиясының қалыптасу көзі Рим құқығы болды, оның ерекшеліктері тұжырымның дәлдігі, оңайлығы мен айқындылығы болды. Римдік заң терминдерінің көпшілігі бүгінгі күнге дейін сақталған және көптеген заманауи заңнамалық жүйелердің игілігіне айналды [1]. Еуропада ұзақ уақыт бойы көптеген елдердің заң терминологиясының қалыптасуына ерекше әсер еткен заң тілі француз тілі болды. Қазіргі уақытта құқықтық терминдердің көпшілігінің шығу тегі «ағылшын және американдық». Тілдік кірме сөз алу бүкіл әлемде кең таралған құбылыс бола отырып, заң терминологиясын жаңа құқықтық терминдер және ұғымдармен байытады.

Өткен ғасырдың 90-шы жылдары Қазақстанда экономикалық қатынастардың қарқынды дамуы азаматтық құқықта бұрын белгісіз институттардың пайда болуының алғышарты болды, соның салдарынан көптеген шет тілдік заң терминдерін енгізу болды. Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында шығу тегі бойынша шет тіліндегі толып жатқан заң терминологиясы байқалуда. Мәселен, «аккредитив», «акцепт», «акция», «банкроттық», «бенефициар», «биржа», «брокер», «вексель», «виндикация», «кепілдік», «дилер», «борышкер», «ипотека», «консорциум»,

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: akuka007@mail.ru

«кондоминиум», «келісімшарт», «лизинг», «лицензия», «негаторлық талап қою», «опцион», «оферта», «патент», «жекешелендіру», «оңалту», «рента», «своп», «сервитут», «цессия», «факторинг», «форвард», «франчайзинг», «фьючерс» сияқты терминдер еліміздің заңнамалық мәтіндеріне нық енді. Бұл азаматтық құқық терминологиясы, азаматтық заңнаманың өзі сияқты, үнемі дамып келе жатқандығымен түсіндіріледі.

Қазақстандық құқық өзге құқықтық жүйелерден тыс өмір сүрмейді, бұл құқықтық реттеудің өзара әсерін алдын ала айқындайды. Қазіргі шындық жағдайында құқықтық жүйелер оқшауланған дамуда емес, ұлттықтан жоғары және ұлттық жеке құқықты үйлестірудің интеграциялық процестері трансұлттық капиталды біріктірудің және бірыңғай нарықтарды қалыптастырудың объективті факторларымен алдын-ала анықталған. Қазақстан, сөзсіз, азаматтық заңнама негізінде Азаматтық кодексі роман-германдық құқықтық отбасына жатады [2]. Қазіргі Қазақстанның азаматтық құқығының бастауы қазақтардың әдеттегі құқығы болды. Алайда Қазақстанда Кеңес өкіметі орнаған сәттен бастап қазақтардың әдеттегі құқығы түбірімен жойылуға және қудалануға ұшырады, ал Қазақстан аумағында Ресей Федерациясының азаматтық заңнамасының әрекеті кең таралды [1]. XX ғасырдың 30-жылдарының соңында қазақ әдет-ғұрып құқығының нормалары ресми дереккөзден мемлекет санкцияламаған әдет-ғұрыптарға айналды [3; 12].

Ресейлік құқықтық тәжірибенің қазақстандық азаматтық құқықтың қалыптасуы мен дамуына әсерін академик М.К. Сүлейменов «Құқық жүйесі және Қазақстан заңнамасының жүйесі: жолды таңдау» мақаласында былай деп түсіндіреді: «Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін қандай құқықтық отбасының шеңберінде дамуына үлкен күмән болған жоқ. Біз Ресей империясының, содан кейін Кеңес империясының құрамында ұзақ өмір сүрдік және өткенге оралу, әрине, мүмкін болмады. Сондықтан тек Қазақстан Ресейден кейін өз аумағына 1991 жылғы 31 мамырда КСР Жоғарғы Кеңесі бекіткен КСР Одағы мен республикалардың азаматтық заңнамасы негіздерінің қолданылуын таратты. Біз ТМД елдерінің Модельдік АҚ әзірлеуге белсенді қатыстық және оның негізінде 1994 жылғы 27 желтоқсанда ҚР Азаматтық кодексін (жалпы бөлім) қабылдадық» [2]. В.П. Мозолин атап өткендей, азаматтық құқықтың дамуы «әлемнің дамыған елдерінің азаматтық және сауда құқығының дамуымен үнемі өлшенуі керек, өйткені Ресейдің азаматтық құқығы жаһандық құқық жүйелері конгломератының ажырамас бөлігі болып табылады» [4; 4]. Бұл сөз Қазақстанға да қатысты деп ойлаймыз. Сонымен бірге, құқықтың белгілі бір қоғамдағы бар мәдени құндылықтардың көрінісі болып табылатынын ескере отырып, шетелдік құқықтық тәжірибеге оңтайлы жүгіну критерийлерін айқындау маңызды. Шетелдік құқықтық тәжірибені пайдалану осы уақытқа дейін азаматтық құқық ғылымында қолданылатын терминологиядағы айырмашылықтармен байланысты [4; 7].

Бұл жерде С.С. Алексеевтің «Сондықтан белгілі бір елдің құқықтық білімінің ұлттық шектеулілігі, олардың таза ұлттық позитивтік материалға оқшаулануы, оның әр заңгер үшін маңыздылығына қарамай, сайып келгенде, құқықтану үшін ақиқат ғылым ретінде жоятын болып табылады» [4; 9], басқа тілдерден заң терминдерін алу процесі мәселесіне де қатысты. Ю.В. Тураниннің пікірінше, заң тілі феноменінің пайда болуы, «заң құрудың тактикасы мен техникасы саласында көптеген жаңалықтардың енгізілуімен, нормативтік массивтің ұлғаюымен байланысты, отандық заң шығаруда заң мәтінінің формасы мен мазмұнының маңызы едәуір артты» [5; 5]. Автор әрі қарай «азаматтық-құқықтық кеңістіктің тезаурусның негізгі, ең ақпараттық құрамдас бөлігі — заң терминологиясы деп қарастырады. Заңнамалық мәтіндегі әрбір заң термині тиісті ұғымды дәл көрсетуге бағытталған белгілі бір функцияны орындайды. Әрбір нормативтік-құқықтық акт мәтінінде заң терминологиясын қолдану сауаттылығы заңның жоғары сапасының, оның өмір сүру тұрақтылығының негізі болып табылады» деп жазады [2; 5].

Е.В. Климентьеваның шет тіліндегі кірме сөздерді алу және жаңа сөздердің пайда болу себептеріне қатысты ұстанымы қызықты болып көрінеді: 1) қоғамдық өмірде пайда болған жаңа шындықтың, жаңа заттың, жаңа ұғымның атауы ретінде (мысалы, азаматтық құқықта «акция», «рента», «концессия»); 2) қоғам өмірінде бұрын болған, бірақ тиісті белгілері болмаған құбылыстарды білдіреді (мысалы, азаматтық құқықта «оңалту», «кепілдік»); 3) жаңа сөз бұрын сөз тіркесінің көмегімен аталғандардың неғұрлым ыңғайлы белгісі болып табылады: мысалы, азаматтық құқықта дебитор — шартта немесе өзге де міндеттемеде борышқор; 4) өзгеріп жатқан қоғамдағы заттың әлеуметтік рөлінің ішінара өзгеруін атап көрсету қажеттілігі нәтижесінде туындайды: офис-кеңсе, қызметтік бөлме, банк — бұрын жинақ кассасы; 5) жаңа кірме сөздерді алу шетелдік мәдениеттің, ғылымның, техниканың ықпалына байланысты; 6) халықтық немесе жалған этимология — кірме сөздің сыртқы келбетін бұрмалау, оны тілде бұрыннан белгілі сөзге сәйкестендіру [6; 260].

Азаматтық заңнамада шет тілдік заң терминдерінің сәтті бейімделуінің мысалдары бар. Сонымен қатар, кірме сөзден алынған заң терминологиясын қолдануда да бірқатар мәселелер бар, оларға баса назар аудару қажет.

Біздің жұмысымыздың мақсаты Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында шығу тегі бойынша шет тілдік заң терминологиясын пайдалануға байланысты мәселелерді зерттеу және кірме сөзден алынған заң терминологиясын қолданудың сапасын арттыруға бағытталған ұсынымдарды әзірлеу болып табылады.

Жоғарыда аталған мақсатты жүзеге асыру үшін мына міндеттер қойылды:

– «шет тілдік термині», «азаматтық заңнамадағы шет тілдік терминология» ұғымдарының анықтамасын қалыптастыру;

– азаматтық заңнамада шығу тегі бойынша шет тілдік құқықтық терминологияны қолдануға қойылатын негізгі талаптарды бөліп көрсету және негіздеу;

– қазіргі азаматтық заңнамада шет тілдік терминологияны біркелкі қолдануға қатысты мәселелерді зерттеу, негізгі проблемаларды анықтау және оларды шешу жолдарын ұсыну;

– шығу тегі бойынша шет тілдік заң терминологиясын пайдалану саласындағы қазақстандық заңнаманы жетілдіру жөніндегі ұсыныстарды қарау.

Әдістер мен материалдар

Зерттеуде танымның жалпы ғылыми диалектикалық әдісі, сонымен қатар келесі жалпы, арнайы және жеке зерттеу әдістері: ресми-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, тарихи-салыстырмалы, жүйелік, нормативтік, логикалық-құқықтық, сараптамалық бағалау әдісі қолданылды.

Нәтижелер

Жаһандану және Қазақстанның әлемдік кеңістікке интеграциялануы аясында азаматтық заңнамада шығу тегі бойынша шет тілдік заң терминологиясын ауқымды пайдалану сөзсіз. XX ғасырдың 90-шы жылдары әртүрлі құқықтық тәртіптің шетелдік азаматтық-құқықтық құрылымдарын қабылдаумен және нәтижесінде кірме сөздер терминологиясының «су тасқынымен» сипатталды. Осыған байланысты біз А.С. Пиголкиннің пікірімен келісуіміз керек деп ойлаймыз, ол құқықтық тілдің жаңаруы табиғи процесс екенін айтады [7; 100].

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі алғашқы жылдары, қазақстандық азаматтық құқықтың қалыптасуы мен дамуы кезеңінде терминологияның қалыптасуына негізінен рим, неміс және француз құқықтары ықпал етті. Соңғы жылдары ағылшын-американдық құқық тарапынан, әсіресе корпоративтік және шарттық құқық саласында қазақстандық құқыққа ықпалы елеулі болды. Қазіргі уақытта ұлттық құқықтық жүйелердегі біріздендірудің негізін қалыптастыратын халықаралық актілер де қазақстандық құқық қатысатын құқықтық жүйелердің өзара ықпалының негізі болып табылады.

Кірме сөзден алынған заң терминологиясын пайдалану процесінде туындайтын проблемалар бірінші кезекте халықаралық болып табылатынын атап өткен жөн. Осы салада ғылыми зерттеулер біртіндеп жүргізілді, ТМД-ның көптеген елдерінде заңнама деңгейінде бұл мәселені нормативтік-құқықтық реттеу жоқ. Іс жүзінде, азаматтық заңнамада шығу тегі бойынша шет тілдік заң терминологиясын пайдалану саласындағы Қазақстан заңнамасы Қазақстан Республикасының Конституциясынан [8], «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V Заңынан [9], «Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Республикалық терминология комиссиясы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1998 жылғы 21 сәуірдегі № 367 Қаулысынан [10] және Қазақстан Республикасының Заңнама институты әзірлеген нормативтік құқықтық актілерді рәсімдеу жөніндегі әдістемелік ұсынымнан тұрады [11]. Біздің ойымызша, «Құқықтық актілер туралы» Заңында шет тілдік заң терминологиясын пайдалануды реттейтін норманы бекіту керек. «Termincom.kz» сайты базасында терминологияның жай-күйі мен термин жасаудың негізгі қағидаттары туралы жұртшылықты хабардар ететін электрондық алаң іске қосылды [12]. Терминдерді халықпен талқылау үшін ашық электронды алаң құрылды. Ұлттық терминологиялық комиссия жанынан 18 салалық терминологиялық секция құрылды.

Шет тілдік заң терминологиясын азаматтық заңнамада қолдануды талдай отырып, жағымды және жағымсыз жақтарды бөліп көрсетуге болады.

Әртүрлі бағыттағы заманауи ғалымдар, тұтастай алғанда, келесі жағдайларды жағымды жақтар ретінде бөліп көрсетуге келіседі:

– заң тілінің жаңа терминдермен баюы. Заң тілі — нақты, дамып келе жатқан тіл. Ол қоғаммен бірге өмір сүреді және дамиды, онда кейбір қатынастар «кетеді», ал басқалары пайда болады [13; 304]. Көптеген шет тілдік терминдерінің орыс және қазақ тілдерінде синонимдері жоқ, бұл оларды алмастырылмайтын етеді.

– «күрделі құқықтық құбылыстарды бір сөзбен белгілеуге, сол арқылы заң мәтіндерін оңайлатуға және құқықтық мәселенің, құжаттың, шешімнің, мақаланың мағынасын түсіну мен қабылдауды жеңілдетуге» мүмкіндік беретін тіл үнемдеу қағидатын тиімді қолдану [14; 705]. Тілді үнемдеу ресми құжатты қажетсіз тіркестермен жаппай және мазмұнды жеңілдетіп, заң мәселесінің мәнін нақты және қысқаша баяндауға мүмкіндік береді [15; 76]. Бұл келісуге тұрарлық, өйткені кірме сөзден алынған терминдер белгісіздік пен түсініксіздікті болдырмауға, заң шығарушының «ойының» бұрмалануын болдырмауға мүмкіндік береді.

Шығу тегі шет елдік заң терминологиясын қолданудың барлық жағымды жақтарымен келісе отырып, сонымен бірге бірқатар мәселелерді, олардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

1. Заңнамалық мәтіннің ғылымилығын көрсетіп, оған қосымша «салмақтық» беру [16; 252]. Біз автордың бұл тенденция заң шығарушы үшін де, заңды дұрыс қолдануға мүдделі адамдар үшін де жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін деген көзқарасымен бөлісеміз [16; 252]. Қазақстан Республикасының Заңнама институты әзірлеген ұсынымдардың бірі «құқықтық актіде қолданылатын тұжырымдар мен терминдердің дәлдігі мен айқындылығы». Бұл талап құқықтық актіні әзірлеушінің идеясы, ойы және оларды акт мәтнінде іске асыру арасында барынша сәйкестікке қол жеткізу болып табылады. Құқық нормалары элементтерінің көрінісі болып табылмайтын және олармен байланысты емес кез келген нәрсе құқық нормаларын түсінуді және қолдануды қиындатады немесе мәтін құру логикасын бұзады, жойылуға тиіс [11; 8].

2. Шет елдік заң терминін неғұрлым түсінікті отандық термин болған кезде қолдану [17, 13; 305]. Біздің ойымызша, шет тілдік заң терминологиясын шет елде пайдалануды құқықтық реттеу тәжірибесін мұқият зерделеп, «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңына толықтырулар енгізу жөніндегі жұмысты бастау керек.

3. Шет елдік заң терминін дұрыс емес түсіндіруде қолдану [18; 4]. Біздің ойымызша, заң мәтнінде қолданылатын әрбір дефиницияға осы терминнің нақты дәл түсіндірілуі расталуы тиіс. Шынында да, шет елдік шығу тегіне байланысты жаңа, тіпті одан да белгісіз сөздерді қолдану пайдаланушының осы терминнің мазмұнының жаңалығымен немесе күрделілігімен алдын ала анықталатын ұғымның мағынасын *түсінбеуіне әкеледі*. Сондықтан шет тілдік заң терминін қолдануда қате түсіндіруді болдырмау керек.

А.С. Пиголкин заң шығарудың алғашқы кезеңдерінен бастап шетелдік терминологиямен тұрақты жұмыс істеу қажеттілігін дұрыс айтады [7; 104].

Қазіргі ғылыми ұстанымдарды назарға ала отырып, заң терминологиясын басқа елдердің нормативтік-құқықтық актілерінен алу процесі шетелдік терминдерді Қазақстан заңнамасына «соқыр» көшіруге ұласпауы тиіс екенін атап өткіміз келеді. Біздің ойымызша, отандық құқыққа тек қажет терминдерді қабылдаған жөн. Тағы бір маңызды жағдай — кірме сөзден терминдерді барлық қазақстандық нормативтік-құқықтық актілерде олардың ана тіліндегі бастапқы нұсқасына сәйкес біркелкі қолданудың біріздендірілген тәсілінің болуы.

Талқылау

Қойылған мақсаттарды іске асыру үшін этимологияны және «шет тілдік терминология» ұғымының мәнін қарастыру қажет сияқты. Орыс тілінің түсіндірме сөздігі мына анықтаманы береді: «шет тілдік — басқа тілге қатысты. Шет тілдік сөз (кірме сөз)» [19; 248]. Үлкен құқықтық сөздік те бұл ұғымды «шет тілдік — басқа тілге қатысты» деп түсіндіреді [20]. Термин дегеніміз [латын тілінен аударғанда шек, шекара деген ұғымды білдіреді]: 1. Сөз (немесе сөздердің тіркесімі) белгілі бір ұғымның нақты белгісі болып табылады, ғылымның, техниканың, өнердің, қоғамдық өмірдің және т.б. арнайы саласы; 2. Білімнің немесе қызметтің кез келген саласының қатаң анықталған ұғымын білдіретін сөз немесе сөз тіркесі [20]. Терминология — ағылш. terminology; нем. terminologie. Ғылым, техника, өнер және т.б. салаларда қолданылатын терминдердің жиынтығы [20]. Шетелдік сөздерден кірме сөз — бұл тілде кейбір шет тілдік элемент пайда болып, бекітілетін процесс [21].

«Шет тілдік термин» белгілі бір ұғымды білімнің немесе қызметтің кез келген саласында дәл көрсететін және басқа тілден алынған сөз немесе сөздердің тіркесімі ретінде тұжырымдалуы мүмкін

сияқты. Тиісінше, азаматтық заңнамадағы шет тілдік терминология — бұл азаматтық заңдарда қолданылатын және басқа тілден алынған терминдер жиынтығы.

Кірме сөз дегеніміз белгілі тілдік құбылыс, оның мәні бір тілдің басқа тілден лингвистикалық материалды қабылдауы болып табылады [22; 49]. Мәселен, И.Г. Добродомовтың пікірінше: «кірме сөз алу — тілдік байланыстар нәтижесінде бір тілден екінші тілге ауыстырылған бөтен тілдің элементі, сондай-ақ элементтердің бір тілден екінші тілге ауысу процесі» [23; 68]. Өз кезегінде, С.В. Кудряшова кірме сөз алу дегеніміз шет тілдік элементтер, ең алдымен сөздер», — деп көрсетеді [23; 68].

Әдетте, кірме сөз алудың себептері — қабылдаушы тілдің спикерлеріне әлі белгісіз шындықты белгілеу немесе тілдік құралдарды үнемдеуге деген ұмтылыстың нәтижесінде бастапқы сөз тіркесін бір лексемамен ауыстыру қажеттілігі [6; 261].

Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасы мәтіндерінде кірме сөзден алынған заң терминологиясын белсенді пайдалануға байланысты мәселе қазіргі уақытта теориялық та, практикалық та қызығушылық тудырады. Өкінішке орай, Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілерінің мәтіндерінде шет тілдік заң терминологиясын пайдалану мәселесі біздің елімізде заңнамалық деңгейде реттелмеген. Сонымен қатар, жаңа сөздер ҚР Үкіметі жанындағы республикалық терминологиялық комиссия бекіткеннен кейін ресми мәртебеге ие болады [24]. «Termincom.kz» сайты базасында терминологияның жай-күйі мен термин жасаудың негізгі қағидаттары туралы жұртшылықты хабардар ететін электрондық алаң іске қосылды. Терминдерді халықпен талқылау үшін ашық электронды алаң құрылды. Ұлттық терминологиялық комиссия жанынан 18 салалық терминологиялық секция құрылды [24]. Қазақстан Республикасының Заңнама институты әзірлеген «Нормативтік құқықтық актілерді рәсімдеу жөніндегі әдістемелік ұсынымдар (заң техникасы)» атты әдістемелік нұсқаулықта былай деп жазылған: «мүмкіндігінше қазақ немесе орыс тілдерінде ұқсастары болған жағдайда шет елдік сөздерді пайдаланудан аулақ болу керек. Егер ұқсас сөздер болмаса, онда қалыптасқан халықаралық ұғымды (мысалы, «франчайзинг») пайдалану керек» [11; 37].

Ұқсас жағдай бірқатар ТМД елдерінде де байқалады. Алайда, Ресейде «Ресей Федерациясының мемлекеттік тілі туралы» Федералды заңның 1-бабының 6-тармағында орыс тілінде жалпыға ортақ баламасы жоқ шетелдік сөздерді қолдануға мүмкіндік беру арқылы шетелдік терминдерді қолдану мәселесі шешілді [25]. Өзбекстан Республикасының «Мемлекеттік тіл туралы» Заңының 7-бабында «Жаңа ғылыми негізделген терминдер өзбек тіліне қоғамдық талқылаудан кейін және Олий Мажлис палаталары тиісті комитеттерінің келісімімен енгізіледі» деген ереже белгіленген [26]. Осы Ереженің мағынасын ескере отырып, Өзбекстан Республикасының тиісті органдары мақұлдаған жағдайда жана, оның ішінде шетелдік ғылыми негізделген терминдерді қолдануға жол беріледі деген қорытынды жасауға болады.

Қырғыз Республикасында нормативтік құқықтық актілерді дайындау процесінде заң терминологиясының мәселелерін талдай отырып, көбінесе қазақстандықтарға ұқсас, Т.И. Ганиева, А.Д. Урматова және Г.С. Рыспаева «әдеби орыс, қырғыз тілдерінде тиісті ұғымды белгілеу үшін қолайлы сөз болмаған кезде, белгілі бір құқықтық қатынастарды реттеу қажет болған жағдайда, әдетте, арнайы терминдер еуропалық континентальдық құқықтан алынады» деп атап көрсетті [27; 183]. Авторлардың пікірінше, бұл ереже әлемдік тәжірибеде белгіленген реттелген үйлестірілген терминологияға сәйкес құқықтық реттеуді жүзеге асыру қажеттілігімен негізделген [27; 183]. Халықаралық деңгейде терминологияның халықаралық ақпараттық орталығының (Infoterm) табысты жұмыс істеуін атап өтуге болады, оның мақсаты «терминология саласындағы халықаралық ынтымақтастықты қолдау және үйлестіру» мақсатында терминологиялық ынтымақтастықты үйлестіру болып табылады [28]. Оның қызметінің негізгі бағыттары терминология, терминологиялық саясат, терминологиялық деректердің құқықтық аспектілері (авторлық құқық), құрылымдалған мазмұн теориясы мен дологиясы (терминологияның дерекқорын басқару) және терминологиялық стандарттау жөніндегі халықаралық ынтымақтастық болып табылады. Комитет құрамына Африка, Солтүстік және Оңтүстік Америка, Азия және Еуропа өкілдері кіреді [28].

«Құқықтық тіл интернационалды болып табылады, — дейді лингвист Л.П. Крысин, ұқсас құқықтық қатынастарды реттейтін әртүрлі мемлекеттердің құқықтық формасының ұқсастығына байланысты» [29; 21]. Осыдан әлемнің құқықтық жүйелерінің өзара әсері сөзсіз кірме сөз процестеріне әкеледі деген қорытынды шығады.

Сонымен бірге, азаматтық құқықтағы шет тілдік терминологиясының көп мөлшерін ескере отырып, біздің ойымызша, осы терминологияны дұрыс қолдануға ерекше назар аудару қажет, өйткені бұл нормалардың тиімділігі жалпы терминдер мен шет тілден алынған терминдердің, атап айтқанда Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілер мәтіндерінде қаншалықты дәл және дұрыс қолданылатындығына байланысты.

Осыған байланысты ресейлік ғалым В.Ю. Тураниннің «заң терминдерін дәл және біржақты қолдану құқықтық нормалардың деформациясын болдырмауда маңызды рөл атқарады» деген тұжырымы өзекті болып табылады [30; 4].

Сондай-ақ, А.Д. Урматова мен Г.С. Рыспаеваның жеткіліксіз дамыған және белгісіз құқықтық ұғымдарды қолданған жағдайда мінсіз және нақты терминология туралы сөйлеу мүмкін емес деген пікірімен келісеміз [31; 319]. Құқық нормаларын ұсынудың дәлдігіне қол жеткізу оларды мақсатты іске асыруға және нәтижесінде құқықтық реттеудің тиімділігіне ықпал етеді [32; 163].

Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасы шет тілдік тамыры бар заң терминдеріне толы (мысалы, «акция», «ипотека», «сервитут», «факторинг» және басқалары). Осыған байланысты оны қолдану жағдайларына ерекше назар аудару қажет.

«Акция» терминін қарастырамыз (франц. action). 1. Енгізілген сомаға сәйкес істерге меншік және қатысу құқығын беретін сауда-өнеркәсіп немесе қаржы кәсіпорнының капиталына белгілі бір үлесті салу туралы құжат [20]. «Азаматтық құқық» сөздік-анықтамалығында акция (нем. Aktie; фр. Action) — акционерлік қоғам түрінде қарауында жұмыс істейтін кәсіпорынға үлестік қатысуды куәландыратын және оның пайдасының бір бөлігін дивидендтер түрінде алуға құқық беретін бағалы қағаз [33; 22]. Дивиденд (латынша dividendum – бөлінуге тиіс) — акционерлік қоғамның пайдасынан әрбір акцияға акционерлерге кезең-кезеңімен (әдетте жыл сайын) төленетін табыс [20].

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 139-бабына сәйкес «Акция — акционерлік қоғам шығаратын және акционерлік қоғамды басқаруға қатысуға, ол бойынша дивиденд және акционерлік қоғам таратылған жағдайда оның мүлкінің бір бөлігін алуға құқықтарды, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген өзге де құқықтарды куәландыратын бағалы қағаз» [34].

«Акция» терминінің ұқсас ұғымы «Акционерлік қоғамдар туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 13 мамырдағы № 415-ІІ Заңының 1-бабының 4-тармақшасына сәйкес, «акция — акционерлік қоғам шығаратын және акционерлік қоғамды басқаруға қатысу, ол бойынша дивиденд және қоғам таратылған жағдайда оның мүлкінің бір бөлігін алу құқығын, сондай-ақ осы Заңда және Қазақстан Республикасының өзге де заңнамалық актілерінде көзделген өзге де құқықтарды куәландыратын бағалы қағаз» [35].

«Франчайзинг» термині (ағылш. franchise — артықшылық) деп жаңа бизнесті ашатын іскери серіктестеріне экономикалық қолдау, кез келген компаниядан артықшылықтар беру [20]. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде (ерекше бөлімі) 896-баптың 1-тармағына сәйкес, «Франчайзинг» термині мынадай ұғым білдіреді: «кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты бойынша бір тарап (кешенді лицензиар) екінші тарапқа (кешенді лицензиатқа) сыйақы үшін, атап айтқанда, лицензиардың фирмалық атауын және қорғалатын коммерциялық ақпаратты, сондай-ақ шартта көзделген айрықша құқықтардың басқа да объектілерін (тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, патентті және т.б.) пайдалану құқығын қамтитын айрықша құқықтар кешенін (лицензиялық кешен) беруге міндеттенеді» [36]. «Кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 24 маусымдағы № 330-ІІ Заңының 1-бабының 2-тармақшасына сәйкес, кешенді кәсіпкерлік лицензияға (франчайзинг) мынадай анықтама беріледі: айрықша құқықтар кешенінің құқық иеленушісі осы кешенді басқа тұлғаға өтемді негізде пайдалануға беретін кәсіпкерлік қызмет [37].

Көріп отырғанымыздай, «акция» терминімен салыстырғанда «франчайзинг» термині Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде және «Кешенді кәсіпкерлік лицензия туралы» Қазақстан Республикасының Заңында әртүрлі мазмұндалған, бірақ терминнің мәні бірдей.

Үлкен заң сөздігінде «Сервитут» (лат. servitus — міндет, міндеттеме, міндет) — біреудің затын (белгіленген шектерде) пайдалану құқығынан тұратын шектеулі заттық құқықтың ерекше түрі. Көбінесе сервитут — бөтен жер учаскесін шектеулі пайдалану құқығы [20]. Сервитут (лат. servitus) — бөтен жылжымайтын мүлікті шектеулі пайдалану құқығы [33; 464]. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 195-бабының 3–1 тармағына сәйкес, бөтеннің жылжымайтын мүлкін шектеулі нысаналы пайдалану құқығы (сервитут) [34]. «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік

тіркеу туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 26 шілдедегі № 310 Заңының 1-бабының 24-тармақшасына сәйкес, сервитут — бөтен жер учаскесін және (немесе) жылжымайтын мүліктің басқа да объектісін шектеулі мақсатта пайдалану құқығы, оның ішінде жаяу өту, көлікпен өту, қажетті коммуникацияларды тарту мен пайдалану және өзге де қажеттер үшін шектеулі мақсатта пайдалану құқығы [38].

«Ипотека» терминін қарастыруда (грекше hypothéke — кепіл, кепіл) ипотекалық несие деп аталатын несие алу үшін жылжымайтын мүлікті, негізінен жерді кепілге қою [20]. Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде ипотека — жылжымайтын мүлік кепілі; кепілге берілетін несие [19; 251]. ҚР АҚ-нің 303-бабының 1-тармағына сәйкес, ипотека-кепілге берілген мүлік кепіл берушінің немесе үшінші тұлғаның иелігінде және пайдалануында қалатын кепіл түрі [34]. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 23 желтоқсандағы № 2723 «Жылжымайтын мүлік ипотекасы туралы» Заңының [39] 1-баптың 4-тармағына сәйкес, жылжымайтын мүлік ипотекасы (ипотека) — кепілге берілген жылжымайтын мүлік немесе ондағы үлесі кепіл берушінің немесе үшінші тұлғаның иелігі мен пайдалануында қалатын кепіл түрі.

Азаматтық құқықтағы жоғарыда келтірілген шет тілдік терминдерді салыстырмалы талдау келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1) көрсетілген ұғымдардың мәнін нақты білдіретін осындай шет тіліндегі заңды терминдердің болуы;

2) Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде, арнайы құқықтық актілерде, сондай-ақ сөздіктерде терминнің біркелкі дыбысталуы мен мағыналық мазмұны.

3) қазақ немесе орыс тілдерінде терминнің болмауы.

Шет тілдік заң терминдерінің сәтті бейімделуінің мысалдарына қарамастан, бірқатар мәселелер бар. Заң әдебиеттерінде шет тілдік заң терминдерін қолданудың бірқатар мәселелері көтеріледі. Атап айтқанда, В.Ю. Туранин бірқатар мәселелерді анықтайды, олардың ішінде «шет тілдік заң терминін қолдану, онда нақты және жиі және түсінікті орыс тілді (немесе бейімделген) терминді қолдануға мүмкіндік бар, оның мазмұны бойынша кірме сөзді алуға балама және кірме сөз алынған заң терминін дұрыс емес түсіндіруде қолдану» [30; 197]. Осындай ұстанымды В.А. Толстик ұлттық терминологияға басымдық бере отырып, шет тіліндегі терминдерді дәлелді түрде қолдануды ұсынады [13; 305]. Г.А. Плесковскаяның пікірінше, шамадан тыс кірме сөз алу заң шығарушының заңдарға салмақтылық пен ғылыми сипат беруге деген негізсіз тілегінің салдары болып табылады, ал оның пікірінше «барлық дерлік шет тілдік заң терминдері бастапқыда заңның адресаттары үшін түсініксіз, оны жүзеге асыруда мәселелер туындайды» [40]. Автор әрі қарай «азаматтардың заңға және оны жасаушының өзіне қатысты наразылығы туады. Ешкім олар үшін түсініксіз тілде жазылған заңның талаптарын орындамайды. Демек, мұндай заң мағынасы мен мақсатын жоғалтады» деп жазады [40].

Бірқатар ұқсас мәселелерді қырғыз ғалымдары да атап өтеді: «бір терминмен бірнеше түрлі ұғымды және бірнеше терминмен бір ұғымды белгілеу; бірқатар терминдерде нақты дефинициялардың болмауы; экспрессивті бояумен ерекшеленетін сөздерді терминдер ретінде қолдану; шетелдік терминдерді қолдану әрдайым дұрыс бола бермейді; лингвистикалық және стилистикалық тұрғыдан дұрыс емес, жағымсыз терминдерді қолдану; ескірген терминдер мен сөз тіркестерін қолдану және т.б.» [27; 178].

Ю.В. Тураниннің көзқарасы бойынша, терминологиялық сабақтастық ұзақ мерзімді перспективада Ресей заңдарының мәтіндерінде шет елдік заң терминологиясын қолданудың өзегі болуы керек [30; 202].

В.А. Толстиктің «егер отандық лексикада тиісті ұғымды дәл көрсетуге болатын сөз болса, онда отандық лексика сөзін қолдану керек», сонымен бірге «шетелдік терминологияны негізсіз пайдалануға жол бермеу шетелдік терминдерді қолданудан толық бас тартуды білдірмейді. Бұл, негізінен, мүмкін емес және ең бастысы, мақсатқа сәйкес емес» деп жазуы көңілге қонымды [13; 305].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біздің ойымызша, бұл жағдайдан шығудың жолы келесідей:

1) пайдаланатын шет тілдік терминдер түсінуге оңай, мүмкіндігінше ықшам, қысқа және сыйымды болуы керек;

2) бір нормативтік құқықтық акт аясында да, тұтастай алғанда заңнама аясында да біркелкі түсінуді ұстану қажет;

3) мүмкіндігінше барынша бейімделген халықаралық тұжырымға ұмтылу керек;

4) енгізілген шет тілдік терминінің белгіленген тұжырымдамаға дәл сәйкес келуіне ұмтылу қажет.

Қорытынды

Зерттеуді қорытындылай келе, шығу тегі бойынша шетелдік заң терминологиясын азаматтық заңнамада пайдалану процесі басқа елдердің халықтарымен экономикалық, саяси, мәдени байланыстар орнатудың табиғи, әдеттегі салдары екенін атап өтуге болады. Заң тілін интернационалдандыру процесі қазіргі әлемнің шындықтарында сөзсіз болады.

Заң терминологиясы құқық үшін аса маңызды, ол ресми және мазмұнды аспектілерде көрінеді. Бұл құқықтық құбылыстар мен процестердің мазмұнын толық ашуға арналған қажетті құрал [30; 350].

Көптеген кірме сөзден алынған терминдер Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілерінде үйлесімді ассимиляцияланған. Біздің еліміздің заңнамасында құқық қолданушыда да, қарапайым азаматтарда да белсенді қолданылатын «акция», «банкроттық», «биржа», «брокер», «кепілдік», «дилер», «ипотека», «кондоминиум», «келісім-шарт», «лизинг», «лицензия», «патент», «жекешелендіру», «оңалту», «сервитут», «цессия», «факторинг», «франчайзинг» сияқты шет тілдік терминдерді қолдану түсініспеушілік туғызбайды.

Сөзсіз, азаматтық құқықта шығу тегі шет тілдік заң терминологиясын пайдалану процесінің оң және теріс жақтары бар.

Кірме сөзден алынған заң терминологиясын қолданудың оң сәттері ретінде заң тілін жаңа терминологиямен байытуды және тіл үнемдеу қағидатын тиімді қолдануды атап өтуге болады. Теріс аспектілерге «жасанды ғылым», «отандық» терминді қолдану мүмкіндігі болған кезде кірме сөзден алынған терминдердің басымдығы және терминнің мағынасын бұрмалайтын терминнің дұрыс түсіндірілмеуі жатады.

Жүргізілген зерттеу Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасы мәтіндерінде кірме сөзден алынған заң терминологиясын пайдалану теориялық та, практикалық та қызығушылық тудырады деп айтуға негіз береді.

Қазақстанда шет тілдік заң терминологиясын кірме сөзден алу ережелері заңнамалық деңгейде реттелмеген. Сонымен қатар, республикада Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Республикалық терминологиялық комиссия жұмыс істейді, оның жанынан 18 салалық терминологиялық секция құрылған [24]. «Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 29 маусымдағы № 110 Жарлығымен бекітілген, соны іске асыру мақсатында сайт әзірленді және сәтті жұмыс істеуде. «Termincom.kz» ғылым мен білімнің, техника мен экономиканың, қоғамдық-әлеуметтік өмірдің терминдері мен сөздерінің, сөз тіркестерінің Республикалық бірыңғай терминологиялық электрондық базасы болып табылады [12]. Қазақстан Республикасының Заңнама институты 2016–2018 жылдары «Қазақстан Республикасы заңдарының мониторингі: теория мен практика мәселелері» атты іргелі және қолданбалы ғылыми зерттеу жүргізді [41]. Нормативтік құқықтық актілерді рәсімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленді [11].

Біздің ойымызша, «Құқықтық актілер туралы» Заңда шет тілдік заң терминологиясын пайдалануды реттейтін норманы бекіту керек.

Мемлекеттік және орыс тілдерінде кітап нұсқасында жарық көрген сөздікті қолжетімді жасау етіп керек, оған отандық нормативтік массивтің барлық ұғымдық аппараты, оның ішінде азаматтық құқық терминологиясы кіреді, арнайы нормативтік актіде оның қалыптасу тәртібін түсіндіре отырып, осы сөздікке мемлекеттік мәртебе берілу керек.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (Грант № AP09259787).

Әдебиеттер тізімі

1 Зуева И.В. Особенности употребления английской юридической терминологии / И.В. Зуева [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://pgu.ru/upload/iblock/889/uch_2010_vii_00024.pdf.

- 2 Сулейменов М.К. Система права и система законодательства Казахстана: выбор пути / М.К. Сулейменов [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102841#pos=5;-108.
- 3 Сулейменов М.К. Становление и развитие гражданского законодательства Республики Казахстан / М.К. Сулейменов. — Алматы, 2006. — 356 с.
- 4 Арсланов К.М. Конвергенция российского и германского опыта гражданско-правового регулирования: история, современность и перспектива: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 — «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» [Электронный ресурс] / К.М. Арсланов. — Казань, 2020. — 610 с. — Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/konvergentsiya-rossiiskogo-i-germanskogo-opyta-grazhdansko-pravovogo-regulirovaniya-istoriya>.
- 5 Туранин В.Ю. Проблемы формирования и функционирования юридической терминологии в гражданском законодательстве РФ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 — «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» [Электронный ресурс] / В.Ю. Туранин. — Белгород, 2002. — 186 с. — Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/problemy-formirovaniya-i-funktsionirovaniya-yuridicheskoi-terminologii-v-grazhdanskom-zakono>.
- 6 Клементьева Е.В. Адаптация иноязычных заимствований в русском языке [Электронный ресурс] / Е.В. Клементьева // Историческая и социально-образовательная мысль. — 2014. — № 5 (27). — С. 260–263. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/adaptatsiya-inoazychnyh-zaimstvovaniy-v-russkom-yazyke>.
- 7 Язык закона / под ред. А.С. Пиголкина. — М.: Изд-во «Юридическая литература», 1990. — 192 с.
- 8 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_.
- 9 «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000480/480_1.htm.
- 10 «Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Республикалық терминология комиссиясы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1998 жылғы 21 сәуірдегі № 367 Қаулысы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P980000367_.
- 11 Методические рекомендации по оформлению нормативных правовых актов (юридическая техника): метод. пос. / рук. авт. колл. и ред. Р.К. Сарпеков. — Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2019. — 163 с.
- 12 «Termincom.kz» сайты термин сөздердің бірыңғай республикалық терминологиялық электронды базасы. — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://termincom.kz/>.
- 13 Толстик В.А. Требования, предъявляемые к юридической терминологии: формально-логическое и социокультурное обоснование [Электронный ресурс] / В.А. Толстик // Юридическая техника. — 2016. — № 10. — С. 302–307. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/trebovaniya-predyavlyaemye-k-yuridicheskoy-terminologii-formalno-logicheskoe-i-sotsiokulturnoe-obosnovanie>.
- 14 Молчанова Т.Ю. Особенности иноязычного заимствования в русском языке права [Электронный ресурс] / Т.Ю. Молчанова // Молодой ученый. — 2020. — № 23(313). — С. 705–706. — Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/313/71255/>.
- 15 Волосова М.В. Заимствование русским языком юридических терминов из других языков [Электронный ресурс] / М.В. Волосова // Language. Philology. Culture. 6'2013 С. 71–81. — Режим доступа: <http://publishing-vak.ru/file/archive-philology-2013-6/6-volosova.pdf>.
- 16 Туранин В.Ю. Пределы использования заимствований в законодательном тексте / В.Ю. Туранин [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/151233992.pdf>.
- 17 Туранин В.Ю. Использование заимствованной терминологии в текстах современных российских законов: возможности и пределы / В.Ю. Туранин [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.sovremennopravo.ru/>
- 18 Фомина Л.Ю. Унификация нормативной правовой терминологии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 — «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» [Электронный ресурс] / Л.Ю. Фомина. — Саранск, 2006. — 187 с. — Режим доступа: <http://www.dslib.net/teoria-prava/unifikatsiya-normativnoj-pravovoj-terminologii.html>
- 19 Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. — Российская академия наук; Институт русского языка им. В.В. Виноградова. — 4-е изд., доп. — М.: Азбуковник, 1999. — 944 с.
- 20 Большой юридический онлайн словарь [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://gufo.me/dict/law>
- 21 Заимствования в русском языке [Электронный ресурс]. — Режим доступа: // <https://ru.wikipedia.org/wiki>
- 22 Лихачева Ж.В. О способах заимствования в современном русском языке на примере молодежного сленга [Электронный ресурс] / Ж.В. Лихачева // Наука о человеке: гуманитарные исследования. — № 4 (30). — 2017. — С. 48–52.
- 23 Кудряшова С.В. Процесс заимствования как разновидность языкового контакта [Электронный ресурс] / С.В. Кудряшова // Изв. высш. учеб. завед. Поволжский регион. Гуманитарные науки. — 2015. — № 4(36). — С. 66–75. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsess-zaimstvovaniya-kak-raznovidnost-yazykovogo-kontakta>
- 24 Развитие и функционирование государственного (казахского) языка [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://m.egov.kz/cms/ru/articles/culture/kurs_kazakhskogo_yazika
- 25 Федеральный закон «О государственном языке Российской Федерации» от 01.06.2005 года № 53-ФЗ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_53749/.
- 26 Закон Республики Узбекистан «О государственном языке» от 21 октября 1989 года № 3561-XI [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=770
- 27 Ганиева Т.И. Юридическая терминология и терминотворчество в процессе подготовки нормативных правовых актов в Киргизской Республике [Электронный ресурс] / Т.И. Ганиева // Бюлл. науки и практики. — 2019. — Т. 5. — № 10. — С. 176–186. — Режим доступа: <https://doi.org/10.33619/2414-2948/47/22>
- 28 Инфотерм [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ru.knowledgr.com/12551648/Infoterm>.
- 29 Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном языке / Л.П. Крысин. — М.: Наука, 1968. — С. 21.
- 30 Туранин В.Ю. Юридическая терминология в современном российском законодательстве (теоретико-правовое исследование): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 — «Теория и история права и государства; история учений о праве и

государстве» [Электронный ресурс] / В.Ю. Туралин. — Белгород, 2017. — 437с. — Режим доступа: <https://docplayer.com/42841456-Yuridicheskaya-terminologiya-v-sovremennom-rossiyskom-zakonodatelstve-teoretiko-pravovoe-issledovanie.html>.

31 Урматова А.Д. Юридическая терминология [Электронный ресурс] / А.Д. Урматова, Г.С. Рыспаева // Бюлл. науки и практики. — 2019. — Т. 5. — № 9. — С. 318–324. — Режим доступа: <https://doi.org/10.33619/2414-2948/46/42>.

32 Мамедов Э.Ф. Язык закона: к вопросу о значении терминов и дефиниций в текстах нормативных правовых актов [Электронный ресурс] / Э.Ф. Мамедов // Вестн. Иркут. гос. лингв. ун-та. — 2014. — С. 163–168. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazyk-zakona-k-voprosu-o-znachenii-terminov-i-definitsiy-v-tekstah-normativnyh-pravovyh-aktov>.

33 Гражданское право: словарь-справ. / сост. М.Ю. Тихомиров, Л.В. Тихомирова. — М.: Юринформцентр, 1996. — 575 с.

34 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_.

35 «Акционерлік қоғамдар туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 13 мамырдағы № 415 Заңы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z030000415_.

36 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (ерекше бөлім). Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі № 409 Кодексі [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409_.

37 «Кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 24 маусымдағы № 330 Заңы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000330_.

38 «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 26 шілдедегі № 310 Заңы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000310_.

39 «Жылжымайтын мүлік ипотекасы туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 23 желтоқсандағы № 2723 Заңы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002723_.

40 Плесковская Г.А. К вопросу об использовании в законодательстве иноязычной по происхождению юридической терминологии / Г.А. Плесковская [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://conf.omua.ru/content/k-voprosu-ob-ispolzovanii-v-zakonodatelstve-inoazychnoy-po-proisshozhdeniyu-yuridicheskoy>.

41 Мониторинг законов Республики Казахстан: проблемы теории и практики: науч.-аналит. отчет по теме фундаментального и прикладного научного исследования [Электронный ресурс]. — Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2018. — 117 с. — Режим доступа: http://www.zqai.kz/sites/default/files/cpm_fpmi_2017_final1.pdf.

А.А. Нукушева, Д.К. Рустембекова

О применении в гражданском законодательстве иноязычной по происхождению юридической терминологии

Целью исследования являются изучение вопросов, связанных с использованием иноязычной по происхождению юридической терминологии в гражданском законодательстве Республики Казахстан, и разработка рекомендаций, направленных на повышение качества применения юридической терминологии из заимствованного слова. В ходе исследования использовались общенаучный диалектический метод познания, а также общие, специальные и частные методы исследования: формально-правовой, сравнительно-правовой, историко-сравнительный, системный, нормативный, логико-правовой и метод экспертных оценок. В статье сформулированы понятия «иноязычный термин» и «иноязычная терминология» в гражданском законодательстве. Проведен анализ положительных и отрицательных сторон применения иноязычной юридической терминологии в гражданском законодательстве. Анализ показал, что правила заимствования иноязычной по происхождению юридической терминологии из заимствованного слова на законодательном уровне не регламентированы. Авторами предложено закрепить в Законе Республики Казахстан «О правовых актах» норму, регулирующую использование иноязычной юридической терминологии. Следующее предложение — издание в книжном варианте на государственном и русском языках, а также размещение на национальном сайте «Termincom.kz» словаря, доступного каждому, и присвоение ему статуса государственного. Он должен содержать весь понятийный аппарат отечественного нормативного правового акта, в том числе и терминологию гражданского права, разъяснять порядок его формирования в специальном нормативном акте.

Ключевые слова: иностранная юридическая терминология, заимствованные иноязычные термины, иноязычное заимствование, иноязычная по происхождению юридическая терминология, иноязычная терминология в гражданском праве.

On the use of foreign language legal terminology by origin of civil legislation

The issues of using foreign language legal terminology by origin in civil law determine the subject of this study. The purpose of the study is to consider issues related to the use of foreign language legal terminology by origin of the civil legislation of the Republic of Kazakhstan, as well as to develop recommendations aimed at improving the quality of the use of legal terminology from a borrowed word. The research used the general scientific dialectical method of cognition, as well as general, special and particular research methods: formal legal, comparative legal, historical comparative, systemic, normative, logical and legal, and the method of expert assessments. The authors of the article formulated the concepts of «foreign language term» and «foreign language terminology» in civil legislation. The paper analyzes the positive and negative aspects of the use of foreign language legal terminology in civil legislation. The analysis showed that the rules for borrowing foreign language legal terminology by origin from a borrowed word are not regulated at the legislative level. The authors propose to consolidate in the Law of the Republic of Kazakhstan «On Legal Acts» the norm governing the use of foreign language legal terminology. The next suggestion, which is formulated in the article, is to publish a dictionary in a book version in the state and Russian languages. This dictionary should be posted on the national site «Termincom.kz», that would be accessible to everyone. In addition, it would be appropriate to assign to such a dictionary the state status. It should contain the entire conceptual apparatus of the domestic normative array, including the terminology of civil law and explanation of the procedure for its formation in a special normative act.

Keywords: foreign language legal terminology, borrowed foreign language terms, foreign language borrowing, foreign language legal terminology in origin, foreign language terminology in civil law.

References

- 1 Zueva, I.V. Osobennosti upotrebleniia angliiskoi yuridicheskoi terminologii [Features of the use of English legal terminology]. *pgu.ru*. Retrieved from https://pgu.ru/upload/iblock/889/uch_2010_vii_00024.pdf [in Russian].
- 2 Suleimenov, M.K. Sistema prava i sistema zakonodatelstva Kazakhstana: vybor puti [The system of law and the system of legislation of Kazakhstan: choosing the path]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102841#pos=5;-108 [in Russian].
- 3 Suleimenov, M.K. (2006). *Stanovlenie i razvitie grazhdanskogo zakonodatelstva Respubliki Kazakhstan [Formation and development of civil legislation of the Republic of Kazakhstan]*. Almaty [in Russian].
- 4 Arslanov, K.M. (2020). Konvergentsiia rossiiskogo i germanskogo opyta grazhdansko-pravovogo regulirovaniia: istoriia, sovremennost i perspektiva [Convergence of Russian and German experience in civil law regulation: history, modernity and perspective]. *Doctor's thesis*. Kazan [in Russian].
- 5 Turanin, V.Yu. (2002). Problemy formirovaniia i funktsionirovaniia yuridicheskoi terminologii v grazhdanskom zakonodatelstve RF [Problems of the formation and functioning of legal terminology in the civil legislation of the Russian Federation]. *Doctor's thesis*. Belgorod [in Russian].
- 6 Klementeva, Ye.V. (2014). Adaptatsiia inoiazychnykh zaimstvovaniy v russkom yazyke [Adaptation of foreign language borrowings in the Russian language]. *Istoricheskaiia i sotsialno-obrazovatelnaia mysl — Historical and socio-educational thought*, 5(27), 260–263. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/adaptatsiya-inoiazychnykh-zaimstvovaniy-v-russkom-yazyke> [in Russian].
- 7 Pigolkin, A.S. (1990). *Yazyk zakona [The language of law]*. Moscow: Publishing house «Yuridicheskaiia literatura» [in Russian].
- 8 Qazaqstan Respublikasynyn Konstitutsiiasy. Konstitutsiia 1995 zhylygy 30 tamyzda respublikalyq referendumda qabyldandy [Constitution of the Republic of Kazakhstan. The Constitution was adopted in a republican referendum on August 30, 1995]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ [in Kazakh].
- 9 «Quyqytqyq aktiler turaly» Qazaqstan Respublikasynyn Zany. 2016 zhylygy 6 sauirdegi N 480-V QRZ [Law of the Republic of Kazakhstan «On legal acts». Law of the Republic of Kazakhstan dated April 6, 2016, No. 480 V]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000480/480_1.htm [in Kazakh].
- 10 «Qazaqstan Respublikasy Ukimetinin zhanyndagy Respublikalyq terminologiia komissiiasy turaly» Qazaqstan Respublikasy Ukimetinin 1998 zhylygy 21 sauirdegi No. 367 qaulysy [Resolution by Government of the Republic of Kazakhstan No. 367 of April 21, 1998 «On the Republican Terminology Commission under the Government of the Republic of Kazakhstan»]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P980000367_ [in Kazakh].
- 11 Sarpekov, R.K. (2019). *Metodicheskie rekomendatsii po oformleniiu normativnykh pravovykh aktov (yuridicheskaiia tekhnika) [Methodological recommendations for the registration of normative legal acts (legal technique)]*. Astana: GU «Institut zakonodatelstva Respubliki Kazakhstan» [in Russian].
- 12 «Termincom.kz» saity termin sozderdin biringai respublikalyq terminologiialyq elektrondy bazasy [«Termincom.kz» is a single republican electronic terminological database of terms]. *termincom.kz*. Retrieved from <https://termincom.kz/> [in Kazakh].
- 13 Tolstik, V.A. (2016). Trebovaniia, prediavlaiemye k yuridicheskoi terminologii: formalno-logicheskoe i sotsiokulturnoe obosnovanie [Requirements for legal terminology: formal-logical and socio-cultural rationale]. *Yuridicheskaiia tekhnika — Legal technique*, 10, 302–307. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/trebovaniya-predyavlyayemye-k-yuridicheskoy-terminologii-formalno-logicheskoe-i-sotsiokulturnoe-obosnovanie> [in Russian].

- 14 Molchanova, T.Yu. (2020). Osobennosti inoiazychnogo zaimstvovaniia v russkom yazyke prava [Features of foreign language borrowing in the Russian language of law]. *Molodoi uchenyi — Young scientist*, 23(313), 705–706. Retrieved from <https://moluch.ru/archive/313/71255/> [in Russian].
- 15 Volosova, M.V. (2013). Zaimstvovanie russkim yazykom yuridicheskikh terminov iz drugikh yazykov [Russian borrowing of legal terms from other languages]. *Language. Philology. Culture*, 6, 71–81. *publishing-vak.ru*. Retrieved from <http://publishing-vak.ru/file/archive-philology-2013-6/6-volosova.pdf> [in Russian].
- 16 Turanin, V.Yu. Predely ispolzovaniia zaimstvovaniy v zakonodatelnom tekste [The limits of the use of borrowings in the legislative text]. *core.ac.uk* Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/151233992.pdf> [in Russian].
- 17 Turanin, V.Yu. Ispolzovanie zaimstvovanoi terminologii v tekstakh sovremennykh rossiiskikh zakonov: vozmozhnosti i predely [The use of borrowed terminology in the texts of modern Russian laws: possibilities and limits]. *sovremennoepravo.ru*. Retrieved from <https://www.sovremennoepravo.ru> [in Russian].
- 18 Fomina, L.Yu. (2006). Unifikatsiia normativnoi pravovoi terminologii [Unification of normative legal terminology]. *Doctor's thesis. Saransk*. Retrieved from <http://www.dslib.net/teoria-prava/unifikacija-normativnoj-pravovoj-terminologii.html> [in Russian].
- 19 Ozhegov, S.I., & Shvedova, N.Yu. (1999). *Tolkovyi slovar russkogo yazyka: 80 000 slov i frazeologicheskikh vyrazhenii* [Explanatory dictionary of the Russian language: 80,000 words and phraseological expressions]. Moscow: Azbukovnik [in Russian].
- 20 Bolshoi yuridicheskii onlain slovar [Large online legal dictionary]. *gufo.me*. Retrieved from <https://gufo.me/dict/law> [in Russian].
- 21 Zaimstvovaniia v russkom yazyke [Borrowings in Russian]. *ru.wikipedia.org*. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki> [in Russian].
- 22 Likhacheva, Zh.V. (2017). O sposobakh zaimstvovaniia v sovremennom russkom yazyke na primere molodezhnogo slenga [On the ways of borrowing in modern Russian on the example of youth slang]. *Nauka o cheloveke: gumanitarnye issledovaniia — Science about man: humanitarian research*, 4(30), 48–52 [in Russian].
- 23 Kudriashova, S.V. (2015). Protseess zaimstvovaniia kak raznovidnost yazykovogo kontakta [The process of borrowing as a kind of linguistic contact]. *Izvestiia vysshikh uchebnykh zavedenii. Povolzhskii region. Gumanitarnye nauki — News of higher educational institutions. Volga region. Humanitarian sciences*, 4(36), 66–75. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/protseess-zaimstvovaniya-kak-raznovidnost-yazykovogo-kontakta> [in Russian].
- 24 Razvitie i funkcionirovanie gosudarstvennogo (kazakhskogo) yazyka [Development and functioning of the state (Kazakh) language]. *m.egov.kz*. Retrieved from https://m.egov.kz/cms/ru/articles/culture/kurs_kazakhskogo_yazyka [in Russian].
- 25 Federalnyi zakon «O gosudarstvennom yazyke Rossiiskoi Federatsii» [Federal Law «On the State Language of the Russian Federation»]. *consultant.ru*. Retrieved from http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_53749/ [in Russian].
- 26 Zakon Respubliki Uzbekistan «O gosudarstvennom yazyke» [Law of the Republic of Uzbekistan «On the state language»]. *base.spinform.ru*. Retrieved from http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=770 [in Russian].
- 27 Ganieva, T.I., Urmatova, A.D., & Ryspaeva, G.S. (2019). Yuridicheskaia terminologiia i terminotvorchestvo v protsesse podgotovki normativnykh pravovykh aktov v Kirgizskoi Respublike [Legal terminology and term creation in the process of preparing normative legal acts in the Kyrgyz Republic]. *Bulleten nauki i praktiki — Bulletin of Science and Practice*, Vol. 5, 10, 176–186. Retrieved from <https://doi.org/10.33619/2414-2948/47/22> [in Russian].
- 28 Infoterm. *ru.knowledgr.com*. Retrieved from <http://ru.knowledgr.com/12551648/Infoterm> [in Russian].
- 29 Krysin, L.P. (1968). *Inoiazychnye slova v sovremennom yazyke* [Foreign words in modern language]. Moscow: Nauka [in Russian].
- 30 Turanin, V.Yu. (2017). Yuridicheskaia terminologiia v sovremennom rossiiskom zakonodatelstve (teoretiko-pravovoe issledovanie) [Legal terminology in modern Russian legislation (theoretical and legal research)]. *Doctor's thesis*. Belgorod. Retrieved from <https://docplayer.com/42841456-Yuridicheskaya-terminologiya-v-sovremennom-rossiiskom-zakonodatelstve-teoretiko-pravovoe-issledovanie.html> [in Russian].
- 31 Urmatova, A.D. & Ryspaeva, G.S. (2019). Yuridicheskaia terminologiia [Legal terminology]. *Bulleten nauki i praktiki — Bulletin of Science and Practice*, Vol. 5, 9, 318–324. Retrieved from <https://doi.org/10.33619/2414-2948/46/42> [in Russian].
- 32 Mamedov, E.F. (2014). Yazyk zakona: k voprosu o znachenii terminov i definitsii v tekstakh normativnykh pravovykh aktov [The language of the law: on the question of the meaning of terms and definitions in the texts of regulatory legal acts]. *Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta — Bulletin of the Irkutsk State Linguistic University*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/yazyk-zakona-k-voprosu-o-znachenii-terminov-i-definitsiy-v-tekstah-normativnykh-pravovykh-aktov> [in Russian].
- 33 Tikhomirov, M.Yu., & Tikhomirova, L.V. (1996). *Grazhdanskoe pravo: Slovar-spravochnik* [Civil law: Dictionary-reference]. Moscow: Yurinformcenter [in Russian].
- 34 Qazaqstan Respublikasynyn Azamattyq Kodeksi. Qazaqstan Respublikasynyn Kodeksi 1994 zhylgy 27 zheltoqsandagy No. 268-XIII [Civil Code of the Republic of Kazakhstan. Code of the Republic of Kazakhstan. No. 268-XIII of December 27, 1994]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_ [in Kazakh].
- 35 «Aktionerlik qogamdar turaly» Qazaqstan Respublikasynyn 2003 zhylgy 13 мамыrdagy No. 415 Zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated May 13, 2003, No. 415 «On Joint Stock Companies»]. *adilet.zan.kz* Retrieved from https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z030000415_ [in Kazakh].
- 36 Qazaqstan Respublikasynyn Azamattyq Kodeksi (erekshe bolim). Qazaqstan Respublikasynyn 1999 zhylgy 1 shildedegi No. 409 Kodeksi [Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special part). Code of the Republic of Kazakhstan No. 409 dated July 1, 1999]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409_ [in Kazakh].
- 37 «Keshendi kasipkerlik litsenziya (franchaizing) turaly» Qazaqstan Respublikasynyn 2002 zhylgy 24 mausymdagy No. 415 Zany [«On complex entrepreneurial license (franchising)». Law of the Republic of Kazakhstan dated June 24, 2002 No. 330.] *adilet.zan.kz*. Retrieved from https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000330_ [in Kazakh].

38 «Zhylzhymaityn mulikke quyqtardy memlekettik tirkeu turaly» Qazaqstan Respublikasynyn 2007 zhylygy 26 shildedegi No. 310 Zany [«On State Registration of Rights to Immovable Property». Law of the Republic of Kazakhstan dated 26 July, 2007 No. 310]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000310_ [in Kazakh].

39 «Zhylzhymaityn mulik ipotekasy turaly» Qazaqstan Respublikasynyn 1995 zhylygy 23 zheltoqsandagy No. 2723 Zany [«On Mortgage of Immovable Property». Law of the Republic of Kazakhstan dated 23 December, 1995. No. 2723]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002723_ [in Kazakh].

40 Pleskovskaia, G.A. K voprosu ob ispolzovanii v zakonodatelstve inoiazыchnoi po proiskhozhdeniiu yuridicheskoi terminologii [On the use of legal terminology foreign by origin in legislation]. *conf.omua.ru*. Retrieved from <http://conf.omua.ru/content/k-voprosu-ob-ispolzovanii-v-zakonodatelstve-inoyazychnoy-po-proishozhdeniyu-yuridicheskoy> [in Russian].

41 Monitoring zakonov Respubliki Kazakhstan: problemy teorii i praktiki: *nauchno-analiticheskii otchet po teme fundamentalnogo i prikladnogo nauchnogo issledovaniia* [«Monitoring the laws of the Republic of Kazakhstan: problems of theory and practice»: *scientific-analyt. report on the topic of fundamental and applied scientific research*]. Astana: State Institution «Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan». *zqai.kz*. Retrieved from http://www.zqai.kz/sites/default/files/cpm_fpni_2017_final1.pdf [in Russian].